

In the article there has been analyzed the content of integral-role position of a pedagogue-andragogue which is represented in the foreign scientific literature. The author analyzes the leading roles of a pedagogue-andragogue (teacher, guide, facilitator, trainer) which are actually interrelated and interdependent. In addition, the competences which are necessary for performing these functions have been substantiated.

Keywords: andragog, adult education, andragogical training, teaching staff.

УДК 6(07)

**Т.М. Бербец
м. Умань, Україна**

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ РОБОЧОГО ЗОШИТУ ЯК ЗАСОБУ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Використання робочих зошитів є одним із сучасних засобів організації навчального процесу в загальноосвітній школі. Учитель трудового навчання під час проєктування уроків може зіштовхнутися з певними труднощами, які пов'язані з тим, що навчально-методичних матеріалів для розробки уроків, зокрема модулів нормативної та варіативної частини програми з трудового навчання для 5-9 класів недостатньо. Тому вчителі зазвичай використовують ті дидактичні матеріали (посібники, збірки планів-конспектів уроків), які пропонуються для широкого кола вчителів-предметників, адаптуючи їх під конкретні умови навчального середовища. З іншого боку, відсутність достатньої кількості навчальної та довідкової літератури для учнів суттєво впливає на організацію та темп навчально-трудоного процесу, що відображається в якості технологічної підготовки школярів. Саме в цьому випадку варіантом вирішення цієї проблеми може стати робочий зошит з трудового навчання, який дозволяє проводити перевірку засвоєння матеріалу, контролювати навчально-інтелектуальну діяльність учнів, а також вивчати новий навчальний матеріал більш різноманітно, що підвищить інтерес школярів. Крім того, робочий зошит надає можливість вчителю уникати технічних помилок учнями, зосереджуючи увагу на змісті виконуваних навчальних завдань.

Саме тому метою нашої статті є визначити цілі, структуру та вимоги до змісту робочих зошитів в процесі організації самостійної творчої навчально-трудоної діяльності учнів основної школи.

До проблеми методичного супроводу розробки робочих зошитів звертали увагу В. Онищук, О. Нільсон, Г. Щукіна, К. Козакова, А. Терещук, С. Дятленко, Н. Преображенська та ін.

У сучасних умовах насиченості змісту та обмеженості в навчальному часі більшість вчителів трудового навчання не мають можливості якісно керувати перебігом навчально-трудоної діяльності учнів. Однак забезпечити успішне поетапне формування розумових процесів неможливо без розробки засобів поопераційного контролю за перебігом цих процесів. Основними джерелами знань педагога про хід засвоєння учнями теоретичних знань, технічних та графічних вмінь є усні та письмові завдання і різного роду контрольні-оціночні роботи. Але усне опитування вимагає значних затрат часу і по відношенню до кожного учня таке опитування носить епізодичний характер. Більш ефективним, на наш погляд, та важливим засобом управління навчально-трудоною діяльністю є завдання, які пропонує робочий зошит. Саме тому робочий зошит набуває широкої популярності серед вчителів, оскільки є ефективним засобом організації самостійної творчої навчальної діяльності школярів.

Практична діяльність учителів трудового навчання доводить, що робочий зошит дозволяє не тільки організувати ефективну самостійну творчу навчальну діяльність учнів, а й сприяє саморозвитку та підвищенню якісних показників навчальних досягнень школярів [2].

Вищезазначене дає нам можливість стверджувати, що застосування робочого зошита учнями в процесі самостійної практичної діяльності на уроці покращує якість освіти, підвищує

ефективність навчального процесу враховуючи принцип індивідуалізації, надає вчителю можливість більш широкого впровадження інноваційних методик та засобів навчання. Актуальність використання робочого зошита посилюється за рахунок оптимального поєднання навчально-інформаційного змісту зошита з можливістю виявлення напряму руху розумової діяльності учнів. Практичної значущості робочим зошитами додає створення умов для полегшення вивчення учнями складних, але дуже важливих технологічних процесів та графічних технічних схем.

Крім того, використання робочого зошита має наступні переваги:

1. Використання зошита виключає необхідність витратити час на запис домашніх і класних завдань. Від одного уроку трудового навчання до наступного проходить тиждень. За цей час дитина може забути усе, що було на попередньому занятті. Виконання домашнього завдання — це елементарне налаштування учня на роботу на майбутньому уроці.

2. Робочий зошит дає можливість провести повну «передкомп'ютерну» підготовку школяра на уроці. Це дозволяє школяреві більш усвідомлено, цілеспрямовано працювати за комп'ютером.

3. Робочий зошит зазвичай містить велику кількість ілюстрацій. Оскільки принцип наочності навчання є одним із головних, це сприяє повнішому сприйняттю одержуваної інформації, а значить міцнішому засвоєнню знань.

Працюючи з кожним завданням самостійно, в учнів з'являється можливість максимально прикласти свої здібності для його виконання, що сприяє якіснішому засвоєнню навчального матеріалу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та досвіду практичної діяльності учителів дає можливість нам стверджувати, що сучасний робочий зошит — це дидактичний комплекс, призначений для організації самостійного виконання навчальних завдань в класі та в процесі позаурочного навчання, які учень виконує безпосередньо на його сторінках.

Досліджуючи актуальні проблеми технології написання робочих зошитів Г.І. Щукіна визначила ряд вимог до даного виду навчальних видань. На думку науковця робочі зошити повинні включати питання і завдання наступних груп:

- на відтворення вивченого матеріалу;
- для розвитку розумових операцій;
- для практичного застосування отриманих теоретичних знань.
- завдання різного рівня складності;
- завдання і вільне місце для самостійної роботи [6].

Передбачувані шляхом виконання навчальних завдань в робочому зошиті можуть бути представлені у вигляді малюнків, схем, таблиць, інструкційних та технологічних карток для подальшого їх матеріального втілення під час самостійних практичних робіт. У зошиті необхідно розмістити послідовність виконання завдань, «вільний простір» для виконання завдань, тобто для їх виконання в зошитах рекомендується залишити достатньо вільного місця для творчої реалізації думок.

Ми погоджуємося з думкою Г. Щукіної, яка вважала, що доцільним є також виокремлення загальних санітарно-гігієнічних вимог, вимог до шрифтового оформлення і поліграфічних матеріалів для робочих зошитів. Однією з таких вимог є виділена оцінка чіткості поєднань кольорів при виборі написів, шрифтів і кольору фону [6].

Чимало дослідників вважають [1; 4; 5], що для того, щоб розробити робочі зошити, потрібно дотримуватись низки вимог. У першу чергу робочий зошит має поєднувати у собі функції підручника і вчителя, бути тренажером та контролюючим середовищем для самостійної навчальної діяльності учнів.

Крім того, зміст та структура робочих зошитів мають відповідати дидактичним принципам організації навчання, добору і використання навчальної інформації, що включається до їх змісту. До змістових належать:

- відповідність змісту навчальній програмі;

- наявність пізнавальної інформації для забезпечення появи та стимулювання пізнавального інтересу школярів до опрацювання змісту робочого зошита, виконання поставлених завдань;
- забезпечення виконання принципу послідовності формування в учнів умінь і навичок, їх застосування у практичній діяльності;
- реалізацію принципу різнорівневості навчання, який, з одного боку, забезпечує можливості застосування різних способів, методів, прийомів організації навчання та засвоєння системи знань, умінь і навичок; з другого, створює сприятливі умови для реалізації можливостей особистісно орієнтованого навчання відповідно до бажань, потреб школярів, його інтелектуальних здібностей; по третє, забезпечує учнів навчально-науковою інформацією про найближчі та віддалено-перспективні цілі та завдання навчання, формування мотиваційного аспекту діяльності на основі спрямування у досягненні поставлених цілей, їх практичної значимості;
- креативності завдань, які забезпечують у процесі навчально-трудової діяльності учнів стимулюють формування логічно-системного мислення. Зокрема, формувати вміння та навички визначати зміст завдань, які потрібно виконати; давати відповіді на поставлені запитання; максимально зменшувати алгоритмізацію навчання і підвищувати роль мислительної діяльності на основі активізації процесів самостійності та творчості у вирішенні поставлених завдань. При цьому бажано, щоб зазначений принцип не виключав, а, навпаки, стимулював наявність у змісті робочих зошитів можливостей здійснення систематичних і педагогічно-виправданих зворотних зв'язків, які забезпечують учням отримання додаткової інформації для поповнення знань, пошуку шляхів та способів розв'язання навчальних завдань. Тобто, бажано, щоб зворотній зв'язок не тільки реалізовувався на принципах креативності, відкритості змісту робочих зошитів, але й створювали сприятливі передумови надання розвиненої і динаміко-орієнтованої на особистість системи багаторівневої, педагогічно-обґрунтованої допомоги процесу навчання, забезпечували поетапне та успішне виконання визначених завдань, досягнення проміжних і кінцевих цілей [7].

Варто зазначити, що в робочих зошитах доречним було б використовувати завдання, які за дидактичним цілям поділяються на: повторюючі, навчальні, тренуючі, контролюючі, коригуючі та узагальнюючі. Причому поєднання навчальних з повторюючими завданнями має найбільшу цінність для узагальнення та систематизації знань.

Керуючи самостійною творчою діяльністю учнів, важливо враховувати фактор забування, яке, з одного боку, перешкоджає не тільки сприйняттю нового, а й застосуванню знань під час виконання практичних робіт, з іншого боку, звільняє пам'ять від непотрібної, невживаної, незатребуваної інформації. Тому принцип відбору завдань дозволяє закріплювати отриманні знання в пам'яті.

Основна стратегія створення системи навчальних завдань — всебічний розвиток і засвоєння повних, якісних знань і умінь в учнів, які розкривають загальну об'ємність їх розумової діяльності і формують стійке вміння вирішувати поставлені завдання, не тільки з трудового навчання але й життєві практично значущі. На основі такого підходу формуються творчі вміння для вирішення багатьох винахідницьких і конструкторських завдань.

Розвиваючи будь-яку систему понять, паралельно слід розвивати систему умінь при освоєнні цих понять. Тому доцільно виявити структуру умінь, відповідних кожному поняттю. Безсумнівно, це необхідно робити за допомогою системи практично доцільних завдань.

Формування вміння вирішувати завдання з кожної конкретної теми є вищим рівнем формування системи понять, яка відповідає застосуванню знань у нестандартних ситуаціях. Тому, говорячи про формування вміння виконувати завдання, будемо вважати, що в процесі навчання в учнів формується досліджуване поняття на всіх попередніх рівнях, а саме:

1. Розрізнення, розпізнавання.
2. Відтворення.
3. Вміння застосовувати знання на практиці [3].

Виконання будь-якого завдання відбувається зазвичай на основі теоретичних знань. Справа значно спрощується, якщо учень знає алгоритм виконання, тобто усвідомлює, з чого почати й у якій послідовності продовжувати виконання завдання. Щоб підготувати учнів до виконання типових практичних завдань, на сторінках робочого зошита корисно показати характер і послідовність їхнього виконання, тобто познайомити їх з алгоритмами.

У свою чергу, учителям необхідно показати можливі шляхи пошуку способу виконання завдання, вчити самостійно складати алгоритм, виконувати завдання. У робочий зошит варто також включити завдання творчого характеру, при виконанні яких потрібно виявити свої, хоч і початкові, здібності і знання до складання таких алгоритмів. Об'єднання короткого змісту теоретичних основ теми та послідовності виконання типових завдань створює так званий інформаційний комплекс. Це перший розділ кожної теми, розглянутої в робочому зошиті. Другим основним розділом кожної розглянутої теми є система різних завдань і вправ для класної і домашньої самостійної роботи учнів. У цей розділ варто включити кілька різних видів типових завдань. Це забезпечує формування навичок виконання завдань, підвищує якість засвоєння матеріалу. Нетипові завдання можуть бути запропоновані школярам лише після освоєння типових. Це сприяє цілеспрямованому й інтенсивному розвитку мислення школярів, формуванню їхніх творчих здібностей.

Доцільним, на наш погляд, є також можливість запропонувати у робочих зошитах учням додаткові відомості: примітки, історичні дані, довідки, відсутні в підручнику, висновки і резюме. Це потрібно, щоб розширити кругозір школярів, конкретизувати навчальний матеріал, оформивши його у виді коротких висновків. А щоб сформувати в них уміння і навички контролю і самоконтролю в ході самостійної діяльності, запропонувати контрольні питання.

Зошит повинен містити інструкції до проведення практичної роботи. Тут має бути чітко і зрозуміло сформульовано завдання заняття, описані засоби, подано алгоритм виконання завдання.

Також корисно помістити список рекомендованої літератури, що дозволить школярам більш повно і глибоко опанувати тему, а також більш детально ознайомитись з новими інформаційними джерелами. Це завершальний пункт з кожної теми, яка подана у робочому зошиті.

Отже, структура і зміст робочого зошита включає в себе:

- інформаційний комплекс з кожної теми курсу: короткі теоретичні відомості, алгоритми розв'язування типових завдань;
- завдання для самостійної роботи учнів: типові, розвиваючі і творчі;
- інструкції до виконання практичних та лабораторних робіт;
- узагальнення і висновки по кожній темі: примітки, резюме, висновки, контрольні питання, список літератури.

Таким чином, робочий зошит має бути доповненням до основного навчального матеріалу. Тому він не замінить шкільний підручник. Робочий зошит розробляється в повній відповідності із шкільною програмою і підручником. Структура і зміст робочого зошита з трудового навчання визначається специфікою цього предмета.

Визначаючи зміст і послідовність завдань в зошитах для самостійної творчої діяльності школярів, потрібно пам'ятати про необхідність такого їх підбору, використання, організації та методики проведення, при якій було б забезпечено поступове, але систематичне підвищення складності завдань, тому що саме при цьому самостійна діяльність буде сприяти розвитку творчості школярів у процесі навчання. Зразу ж слід відмітити, що підвищення складності завдань не повинно разом із тим призвести до порушення вимоги посильності для учнів.

Виконання завдань у робочих зошитах створює міцну базу для досягнення і засвоєння основного матеріалу трудового навчання і є одним з найбільш результативних видів самостійної роботи учнів. Ми схилиємося до думки, що організація самостійної навчальної діяльності може здійснюватися також за наступною схемою: учні виконують завдання в позакласний час в якості домашнього завдання, а потім презентують свої здобутки на уроці вчителю та однокласникам.

Варто зазначити, що не слід застосовувати занадто яскраві та контрастні фарби; проте елементи, деталі зображень, котрі розкривають принцип дії чи конструкцію об'єктів і ілюстрацій, рекомендується виділяти яскравішими тонами фарбування, другорядні — менш яскравими; написи їх необхідно виконувати досить великим, чітким шрифтом: не слід перевантажувати текстом, тим паче дрібним; у випадках, коли дрібні деталі зображення мають важливе значення, вони мають супроводжувати додатковими зображеннями в збільшеному вигляді; контрольні завдання мають включати питання пройдені теми; контрольні завдання робочого зошита мають бути цікавими, чіткими, правильно сформульованими.

Отже, для підвищення ефективності навчання школярів та рівня їх творчого розвитку доцільно використовувати робочі зошити, що є цілком сучасним засобом організації навчально-трудової діяльності на уроках трудового навчання. Вони мають свою мету, структуру, до їх написання висуваються певні вимоги, на аркушах робочих зошитів можна побачити помилки саме в момент їх здійснення. Це є цілий дидактичний комплекс, призначений для самостійної творчої діяльності учнів в класі та вдома, що дозволяє економити час та забезпечує можливість виконання більшої кількості технологічних процесів за менший період часу.

Література:

1. Жуковський В. М. Теоретико-методичні засади створення й використання робочих зошитів з друкованою основою з християнської етики для 7 класу ЗОШ // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». — Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2012. — Вип. 21. — С. 199-206.
2. Казакова Е.Н. Рабочая тетрадь как одно из эффективных средств организации самостоятельной работы студентов / Казакова Е.Н, Клобертанц Е.П. // <http://festival.1september.ru/articles/604618/>.
3. Леонов Н.Ф. Новая эффективная дидактика. / Леонов Н.Ф. - М.: Спутник, 2009. - 176 с.
4. Лікарчук А.М. Технологія створення і використання зошитів з друкованою основою (на матеріалі хімії): Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / А.М. Лікарчук; Ін-т педагогіки і психології проф. Освіти АПН України. — К., 2003. — 20 с.
5. Тюріна Д.М. Управління самостійною роботою студентів економічних спеціальностей / Д.М. Тюріна, К.В. Яресько // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка. — 04/2007. — N2 часть 1. — С. 144-126.
6. Щукина, Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. — М., 1979. — 160 с.
7. <http://5fan.ru/wievjob.php?id=4632>

В статті характеризується значення використання робочих зошитів в процесі організації самостійної творчої навчально-трудової діяльності учнів основної школи, узагальнено та проаналізовано вимоги до структури даного виду навчальних видань, розкривається зміст, види та структура навчальних завдань, що визначають змістові компоненти робочих зошитів.

Ключові слова: самостійна навчальна діяльність, творча діяльність учнів, технологічна підготовка, робочий зошит.

В статье характеризуется значение использования рабочих тетрадей в процессе организации самостоятельной творческой учебно-трудовой деятельности учащихся основной школы, обобщены и проанализированы требования к структуре данного вида учебных изданий, раскрывается содержание, виды и структура учебных задач, определяющих содержательные компоненты рабочих тетрадей.

Ключевые слова: самостоятельная учебная деятельность, творческая деятельность учащихся, технологическая подготовка, рабочая тетрадь.

In the article the value of the use of working notebooks is characterized in the process of organization of independent creative educational-labour activity of pupils of basic school, requirements are generalized and analysed to the structure of this type of educational editions, maintenance, kinds and structure of educational tasks which determine the semantic components of working notebooks, opens up.

Keywords: independent educational activity, creative activity of pupils, technological preparation, working notebook.